

GOETHE.

(1832—1932.)

VELE VONULT be a németiség a világirodalomba, mégpedig első sorban főéletművével, «Faust»-tal, ennek testestül-lelkestül német hőisével. Első világhírét is ízig-vérig német alkotással, «Werther»-rel szerezte. Ennek ellenére mindig újra felhangzott és felhangzik Németországban az a vélekedés, hogy Goethe nem elég német. Most is fülembre cseng az expresszionizmusért és a gótikáért lelkesedő egyik német tudós fölháborodása afölött, hogy középiskolás fiához a német tanár azt a kérdést intézte egyik órán: ki a legnagyobb német? s erre feleletül persze Goethe nevét várta. Az apa, akinek hozzáértése, sőt jóakarata ez esetben minden kétségen felül állt, kész volt Goethet a németiség legnagyobb költőjének elismerni, csak éppen németiségét vonta következetesen kétségbe. A klasszicizmusáért, noha vérbeli németként ezt idegennek érezte, nem tagadhatta meg tőle a németiséget, hiszen akkor Schillert sem ismerhette volna el annak, akiért pedig (mint minden honfitársa) tűzbe tette volna kezét. Miben érzik tehát a németek ösztönösen a nagy különbséget, miben sejtik az idegenszerűt Goethenél?

Azt lehetne mondani, hogy abban, amit Schiller naivnak mondott a sajátmaga szentimentalizmusával szemben. Abban, amit Schiller a természettel való összeforrásnak, magától értetődő, látszólag fáradtság nélküli természetes zsenialitásnak látott, Goethe teremtési módjában — a saját kemény akarattal kiverekedett, többnyire hallatlan erőfeszítéssel kikényszerített eredményeivel szemben. Mintegy az istenek kedveltjét látta nagy költőtársa is benne s annak látta azelőtt is, azóta is mindenki. Ez az oka, hogy tisztán mint ember is annyira érdekelt minden kort, minden vele foglalkozó egyént. Élete olyan volt, mint egy végtelen odaadással megalkotott műremek, melynek fölépítésénél Isten áldása munkálkodott közre. Nem hiába írták meg éppen az ő életrajzát annyiszor, nem hiába foglalkozott vele annyit a szépirodalom!

És milyen kedvesen naiv bámulat nyilvánult meg abban a szakemberi észrevételben, hogy Goethe születési évének (1749!) szerencsés voltánál fogva a legmegfelelőbb időpontokban érte meg a német szellem-történeti fejlődés három főáramlatát: ifjúi fővel a szilaj Sturm und Drang-ot, higgadt férfikorban a klasszicizmust, a miszticizmusra újra hajlamosabb idősebb korban a romantikát. Milyen hódolat szólalt meg e «tökéletes» életpályával szemben a német irodalomtörténet legfrissebb korszakfelosztásában is, amely az új Goethe-időszak (Goethezeit) fogalmat vezette be s ez alá a fentebb említett három áramlatot sorolta. Költeményé, csaknem mítosszá varázsolták már át a majnafrankfurti, szabadbirodalmi városi szép gyermekévektől kezdve a leipzig-i és strassburgi diákélményeken, a weimari hercegbarátságon, miniszterkedésen, itáliai úton, Schillerbarátságon át a derűs, nyugodt, bölcs és munkás

öregségig vezető ritka szép életfolyást! S ennek az életfolyásnak külön örangyalai és segítőgénuszai voltak: a sesenheimi Friderike, a wetzlari Lotte, a frankfurti Lili, a weimari Charlotte Stein és mind a többi kedves lény, kiknek a költő legszebb műveiben emelt örök emléket.

Ne feledjük azonban, hogy Goethetől magától indult ki életpályájának ez a mondhatnók költői szemlélete: a *Dichtung und Wahrheit* és más művek adták az első lökést hozzá. Már pedig ezeket jórészt olyan korban írta, mikor saját maga is a szép emlékekből sugárzó mágikus fény hatása alatt állt már és hálás szívvel tekintette át a csodálatos céltudatossággal elrendezkedő multat. Viszont ő maga nem egy helyen figyelmeztetett a néha valóban emberfeletti belső küzdelmekre, a lelki és testi összeomláshoz közeljáró mélypontokra. Gondoljunk csak az olyan gyönyörű, igaz és közvetlen vallomásokra, mint «*Wer nie sein Brot mit Tränen ass*», vagy a «*himmelhoch jauchzend, zu Tode betrübt*» találó jellemzésre, a «*stirb und werde*» jelszóra és ezekhez hasonlókra. Lírikusnál — s ő mindenekfölött az volt — nem is lehetett ez máskép. Nemcsak «*Stürmer*» korában zaklatta ez a nagy lelki nyugtalansága, hanem élete utolsó szakában is. Legegyszerűbb és legközvetlenebb bizonyítéka ennek lírai költeményei mellett éppen főéletműve, a «*Faust*», amely végigkísérte egész költői pályáján: a frankfurti ifjú évektől csaknem halála napjáig. A legnemesebb értelemben vett örök emberi nyugtalanságnak tökéletes típusa ez az igazi germán életvándor. A németek egyik legeredetibb gondolkodója néhány évvel ezelőtt utalt arra a németségre nézve jellemző tényre, hogy egykor Wotanban, a vándorban tisztelte főistenségét. Ehhez fogható modern szimbólum csak Faust alakja volt. Sokan nyúltak hozzá a német írók közül, de csak Goethenek sikerült emberileg is és fajilag is a legmélyebbet kifejezésre juttatnia benne. S itt rejlik ritka erénye: a népi, nemzeti sajátságok fölládozása nélkül az általános emberit más nemzeteknek is könnyen érthető tökéletes alakban minden versenyen felül álló természetességgel és erővel ő tudta először megérezkíteni. Annyit jelent ez, hogy ő volt az a német költő, aki az örökké forrongó, formátlan, de mélységeket rejtő nagy meglátásokat magabazáró germán tartalmat a román népekével, főleg a franciák- és olaszokéval rokon, csiszolt, kiegyensúlyozott alakba tudta önteni. Sokoldalúságát ismerve még csodálatosabb ez; úgy szólván ő volt a költők közt az utolsó polihisztor, ami főleg a 17. és 18. században szintén német hagyománnyá kezdett válni.

Goethe sokoldalúsága nemcsak abban nyilvánult, hogy a költészettel rokon képzőművészetekkel (ő maga is egy időben festőnek készült), bölcséleti rendszerekkel, a természettudományok sok ágával, főként ásványtannal, optikával s az állat- meg növénytan egyes problémáival foglalkozott, hanem hogy lelkiismeretesen beledolgozta magát mint weimari miniszter a közigazgatás és közgazdaság valamennyi hatáskörébe utalt kérdésébe. Mindent átfogó szellemét azonban éppen írói vonatkozásban világította meg röviddel ezelőtt nagyszerűen a nálunk is jólismert Nadler József egy tanulmányában. Ebben kimutatta, hogy Goethe tulajdonképp három nagy művelődési áramlat állandó hatása alatt állt egész költői működése folyamán: egy nyugati német (főként franciás), egy déli (itáliai antik) és egy keleti német népi áramlata alatt. Ezt az utóbbit Hamann és Herder közvetítette, tehát a *Sturm und Drang*

korszakban érte már (strassburgi diákévei idején), de változott formában végigkísérte egész életén. Ez bírta rá, hogy a 19. század kezdő évtizedeiben mind fokozódóbb érdeklődéssel forduljon a népkeveredési problémák és az ebből adódó nyelv- és költészetfejlődési kérdések felé, melyeket főleg Csehországban tanulmányozott (Karlsbad, Marienbad és környéke), de elméletileg a németiség és szlávtság egész érintkezési területére kiterjesztett. Innen, tehát népi oldalról kiindulva érkezett el a világirodalom fogalmához is, amelyet tudvalevőleg ő vezetett be a modern gondolkodásba. Hozzávéve ehhez még azt is, hogy egyike volt az elsőknek, akik a távol Kelet szellemének hatását befogadták és sohasem tévedő jó ösztönrel abból is a németével találkozó, rokon vonásokat vette föl költészetébe, kimondhatjuk, hogy nála legszebben érvényesült még az a német sajátság is, amely miatt a modern bölcelet a «közép» népének nevezi a németiséget. Ahogy Középeurópáról beszélünk, melynek magja Németország, szó van ma a «közép» birodalmáról és népéről (Reich, Volk der Mitte), melyet Európában a németiség alkot. Ez van hivatva Nyugat, Dél és Kelet között közvetíteni, de egyben ezek eltérő szellemét a magáéban új szintézisre hozni, kiegyensúlyozni. Éppen ebben az értelemben is a «közép» népe: a végletek és ellentétek áthidalásáé, a küszködő vagy harcos elemek lehiggadásáé, ami azonban nem jelenti még a klasszikus formaadást, vagy a végső kiegyenlítetttséget, hanem csak az állandó — esetleg végtelen — miunkálkodást e feladaton. Goetheé volt az első gyakorlati megvalósítás érdeme és egyes ezzel kapcsolatos fogalmak meghatározásának dicsősége. Mondhatnók azt is, hogy egy évszázadnál messzebb terjedő éleslátással észrevett mégcsak ma erő fejlődési folyamatokat. Tehette ezt azért, mert két kor mesgyéjén állt. Átmentette a fölvilágosodott 18. század legértékesebb szellemi vívmányait a 19. századeleji romantikus naciolanizmus légkörébe és szerencsés szintézist készített elő racionalista világpolgári, «stürmer» népmádó és romantikus nemesi nacionalista világfelfogás között.

Nietzsche a «mérték és közép» emberét az emberi tökéletesség csúcspontjának mondotta, Ziegler «Heiliges Reich der Deutschen» c. művében ugyanerről így írt: «A legnagyobb, az elérhető végső, a legsúlyosabb föladat a közép betartása, a mérték követése, ami ugyan feltétlenül a legemberibb, de éppen ezért az önuralom, fegyelem, lemondás emberfölötti erőit követeli». A középkori lovagi ideál főkövetelménye is ez a mértéktartás volt, amelyet mindig csak kivételes korokban s akkor is csak kivételes természetek tudtak megvalósítani. Goethe az újkor egyik legtökéletesebb példáját nyújtotta erre: az életben, művészetben egyaránt. Ez annál csodálatraméltóbb, mert német volt, tehát sokkal nagyobb belső nyugtalanságot kellett megfékeznie, mint más fajok fiainak. Mégis úgy tudta ezt megtenni, hogy nem érzett rajta az erőfeszítés, az akarat szokatlan mértékű latbavetése, mint pl. klasszikus társánál, Schillernél. Ez utóbbit éppen ezért joggal érezték s érzik ma is honfitársai romantikusnak, míg Goethenél meglepi és bizonyos távolban tartja őket a klasszikus mű- és életideál megvalósításának teljessége. Emiatt könnyen hajlandók észrevétlenül hagyni a szép forma tökéletességével fékezett igaz német gazdagságú tartalmat, érzelmi bensőséget, színességet, csodálatos erőt és azt az ezer apró vonást, amely mind a német röghöz köti ezt a szellemóriást. Míg a külföld, főként a más-

lényegű franciák általában a «Faust» íróját látják benne, a németek sem ezt a főletművét nem tartják eléggé szem előtt, mikor németiségében kételkednek, sem az olyam utánozhatatlanul német alkotást, mint «Hermann und Dorothea»-t, melyet pedig más nemzetbeli teljesen meg sem érthet, át sem érezhet. Éppen mi, a németiséget kellően ismerő távolabb-állók állapíthatjuk meg legelfogulatlanabbul, hogy Goethe nemcsak egyik legnagyobb fia a maga népének, de egyben leghűbb és legjellemzőbb gyermeke is. Mindenesetre ideális tökéletességben valósította meg a jövőndő német típusát, mely felé népe még csak úton van.

Kószó János.

Goethe verseiből.

KORSZAKOK.

Úgy állt bevésve, mint egy lángirat
A Nagypéntek Petrarca kebliben,
Úgy áll nekem az Advent, úgy hiszem,
Mely ezernyolcázshéltben rámviradt.

Nem új e láng, szivemből mely kicsap,
Hisz őt szerettem egykor már hiven,
S bölcsen feledtem, ámde most szivem
Már tudja azt, üdvöt neki mi ad.

Petrarca lángja, bár lobogva égett,
Viszonzatlan volt, mindig bús panasz,
Sztvfájdalom, egy örökös Nagypéntek.

De engem elmerít kējárba az,
Úrnőm ha jó, s fogadja édes ének,
— Örökös Advent, örökös tavasz.

VÁNDORDAL.

Hegyoromról, lanka dombról
Szállva rétre, völgyre le,
Mintha szárnyak susognának,
Mintha ének zengene.
Ha von hajlam, olthatatlan,
Azt tanács s kedv követi,
Szerelemre vagy teremtvé,
S hív az élet tette ki.

Frigy kötése összetépvé,
Bizalom, hit elveszett,
S tudható-é, mondható-é,
Merre visz a vak-eset? !
Válni késztet vándor-végzet,
Búsan, mintegy özvegyül,
Ki nincs társsal, s egyre mással,
S mások közé elvegyül.

Ne légy kötve a röghöz te,
Bátran, frissen útra fel,
Kar a fővel, víg erővel
Mindenütt otthonra lel.
Hol napfény lesz, vígan élhetsz,
A gond nem fog lelni rád:
Hogy nagy térben mind elférjen,
Azért oly nagy a világ !